

VERLOSSING UIT EEN SMOKING GUN

Der Fliegende Holländer in de Nederlandse Opera
in de regie van Martin Kusej

door René Hooyberghs

Juha Uusitalo, Catherina Naglestad

1839 is een *annus horribilis* voor de zesen-
twintigjarige Wagner: hij heeft werk als dirigent in Riga,
maar leeft er nogal op los en moet vluchten voor schuldeisers,
zijn vrouw Minna lijdt een miskraam, hij wil naar Londen
maar de vlucht per schip is hels, ze hebben geen paspoorten
en komen dus wellicht op een tweederangs schuit met een
bezopen kapitein terecht, ze moeten na een zware storm een
Noors haventje, Sandvika, aanlopen. Hij belandt uiteindelijk
in Parijs om daar zijn carrière een nieuwe start te geven
maar ook daar wachten alleen maar teleurstellingen en
financiële rampspoed. Dat belet hem niet te componeren en
libretti te schrijven en zo begint hij aan Der fliegende
Holländer, aanvankelijk als éénakter gebaseerd op een verhaal
van Heinrich Heine: *Aus den Memoiren des Herrn von Schnabelewopski* –
Heine zou een postume Nobelprijs moeten krijgen voor het
bedenken van die prachtige naam, maar dit terzijde. In 1860
herwerkt Wagner de ouverture en de slotscène (het is deze
versie die wordt uitgevoerd).

Romantiek en *Todeswunsch*, ontketende natuurelementen,
Sturm und Drang, het is allemaal familie van elkaar.
Honderd jaar vroeger had Goethe het vuur aan de

lont gestoken met *Die Leiden des jungen Werther*, zowat
iedere jongeling die zichzelf respecteerd in Europa had
na het lezen van dat boek zelfmoord gepleegd. Dat zichzelf
naar de verdommenis helpen bleef nog lang modieus,
en we zijn er, zij het in steeds zichzelf opnieuw uitvindende
vormen, nog niet van verlost. Verlossing: de romantici zagen
het leven als last en de dood als verlossing, zo zou je het
ruwweg kunnen schetsen.

In grote lijnen is het verhaal van De Vliegende Hollander
genoeg gekend, maar de Oostenrijkse regisseur Martin Kusej
heeft er een postmoderne draai aan gegeven, dus hierbij in
een notendop de twee versies van het verhaal:

Wagner's eigen versie:
De Noorse kapitein Daland is in een zware storm gestrand
in Sandvika (zie boven), niet ver van zijn thuishaven. Hij is
niet alleen, een tweede schip is daar eveneens aan de grond
gelopen: dat van de Vliegende Hollander, een schip dat
gedoemd is eeuwig over de wereldzeeën te blijven rond-
zwalken omdat zijn kapitein ooit een goddelijk verbod
negeerde (hij zou zonder goddelijke toelating voorbij Kaap de

Goede Hoop zijn gevaren). De Vliegende Hollander en Daland raken in gesprek, de Hollander zoekt onderdak, hij biedt Daland een fortuin (de Hollander is beladen met schatten) in ruil voor logies. Bovendien blijkt Daland een huwbare dochter te hebben en is de Hollander (die naamloos blijft) op zoek naar een vrouw: enkel een vrouw die hem "eeuwig volgt" kan de vloek verbreken en hem uit zijn eeuwig rondzwerven verlossen. Daland vindt dat allemaal best een goeie zaak, en de twee schepen zetten koers naar huis.

Daar wachten de meisjes van het dorp blij op hun matrozen, want als die thuishomen is het feest. Alleen Senta, de dochter van kapitein Daland, houdt zich gedeisd. Senta is een wat dromerig type, ze is in de ban van een schilderij dat... de Vliegende Hollander voorstelt, zo'n eeuwige zwerver, dat vindt Senta wel tof. Hoewel, ze is min of meer verloofd met Erik, een jager uit de buurt. Maar een concrete jager of een zwervende zeeman, waar droomt een romantisch meisje liever van? Diegene die ze niet kan krijgen natuurlijk.

Daland stelt Senta en de Hollander aan elkaar voor, Senta is nu helemaal over haar toeren en papa Daland ziet de toekomst hemelsblauw: die Hollander heeft een schip vol schatten in de haven liggen, geen sprake van dat die onnozele hals van een jager nog aan bod komt. Het is feest in 't dorp, maar de bemanning van de Hollander houdt zich afzijdig. Erik de jager probeert Senta nog tot betere gedachten te brengen, maar zij zweert bij haar nieuwe vlam. Die brave verdoemde Hollander probeert Senta zelfs nog tot andere gedachten te brengen, hij weet wat haar te wachten staat als zij hem in plaats van haar jager volgt. Maar nee, Senta blijft bij haar besluit: voor eeuwig is de Hollander de hare. De Hollander en zijn bemanning reppen zich aan boord van hun spookschip, en steken van wal. Senta werpt zich in zee, het schip van de Hollander vergaat met man en muis, en Senta verdrinkt. De geesten van de Hollander en Senta omhelzen elkaar in de opgaande zon: de verlossing uit het aardse bestaan is volbracht.

En nu de versie van regisseur Kusej:

Een cruiseschip raakt in een storm verzeild en strandt. Geen wonder, kapitein Daland, een nogal louche figuur, houdt ook in 't donker zijn zonnebril op. De passagiers, vakantiegangers in luchtige kledij, dragen reddingsvesten en lopen met hun bagage over en weer. Een tweede schip heeft een totaal andere bemanning: donkere mannen die hun aangezichten niet tonen, zwijgend en ongenaakbaar. Alleen de kapitein spreekt. Ook hij heeft geen identiteit, geen naam, hij is de Hollander. Uit een sportzak haalt hij pakken geld en bekomt zo onderdak voor zichzelf en zijn bemanning. Daland ziet meteen het broodje van zijn dochter gebakken, gedaan met die armoezaaijer van een jager, hij heeft de ideale schoonzoon gevonden. Het dorp wacht op de aankomst van het cruiseschip: de vrouwen zitten in een beautysalon annex zwembad, wat meteen de gelegenheid biedt tot wat topless klantenbinding voor de Nederlandse Opera. Teenagels worden gelakt, coiffures in orde gebracht, strings in de juiste plooi geschikt, alles is klaar voor de ontvangst van de toeristen. Alleen Senta doet niet mee met dit frivole gedoe, zij zit dromerig (en oncontemporair deftig gekleed en een spinnewiel bedienend) naar een schilderijtje met een zeezicht à la Gerhard Richter te kijken. Erik, haar verloofde, komt

zwaaiend met een wat ouderwets geweer opdagen en heeft het niet zo begrepen op dat romantisch gedweep van zijn geliefde.

De toeristen gaan aan land, een wild feest inclusief oranje feesthoeden breekt los, sex, drugs en rock and roll in overvloed. De donkere mannen slepen zich ook aan wal, het zijn bootvluchtelingen, een paar blijven ter plaatse dood achter, de Hollander is duidelijk een mensensmokkelaar met zakken vol cash.

In de afscheidsscène staan de Hollander en Senta zij aan zij, terwijl Erik nog vergeefs probeert Senta tot andere gedachten te brengen. Ten einde raad schiet hij de Hollander neer. Als Senta zich tot de dode Hollander richt met de woorden '*Hier steh ich – treu dir bis zum Tod!*' wordt ook zij neergeknald.

Het actualiseren van opera: geen probleem, zelfs integendeel, als het zin heeft. Regisseur Kusej deed het verleden jaar in Parijs uitstekend met *Lady Macbeth van Mtsensk*, en Ivo van Hove al even goed met zijn versie van de Ring. Ook hier gaat het meestal goed, en eigenlijk heeft Wagner zelf de aanzet gegeven: hij was immers op het ogenblik dat hij de Holländer componeerde zelf een economisch vluchteling op zoek naar een betere toekomst. Iedere uitzichtloze heeft het recht en zelfs de taak een betere wereld voor zichzelf en zijn kinderen op te zoeken en zich daarbij aan te sluiten. Het contrast tussen de zorgeloze cruisetouristen en de gedoemde bootvluchtelingen: goed zo. Maar met de veranderde slotscène heb ik wel problemen. Wagner ziet de dood van de Hollander en van Senta duidelijk als een verlossing 'uit dit tranendal', en een zelf gekozen verlossing bovendien. In de versie van Kusej hebben de geliefden een handlanger nodig, die hun lot bezegelt. Kusej verklaart deze ingreep niet, hoewel hij er toch een heel nieuwe wending mee aan het verhaal geeft en er het perfecte evenwicht tussen muziek en inhoud mee ontwricht. Dit is een stap voorbij de actualisering, voorbij de interpretatie, het is een onnodige inhoudelijke wijziging.

Verder: applaus voor orkest en vooral koren van de Nederlandse Opera, voor Hartmut Haenchen als dirigent, die zorgde voor een intense en gebalde uitvoering. Ook voor Catherine Naglestad en Juha Uusitalo als Senta en Holländer. Robert Lloyd had het moeilijk als de wat wufte moderne versie van een cruisekapitein (misschien zo gewild door de regisseur, maar een karikatuur hoefde het nu ook weer niet te worden).

DER FLIEGENDE HOLLÄNDER
Romantische Opera in drie Bedrijven
Richard Wagner
Libretto Richard Wagner.

Muzikale leiding: Hartmut Haenchen
Regie: Martin Kusej

Daland: Robert Lloyd
Senta: Catherina Naglestad
Erik: Marco Jentsch
Mary: Marina Prudenskaja
Der Holländer: Juha Uusitalo

Uitvoering van 22 februari 2010